

Metody psychologické diagnostiky

Mojmír Svoboda

Psychodiagnostika

je aplikovaná psychologická disciplína, jejímž úkolem je zjišťování a měření duševních vlastností a stavů, případně dalších charakteristik individua.

Diagnostická činnost

je souhrn operací, postupů a technik, jejichž cílem je stanovit diagnózu (psychický stav jedince), a to podle konkrétního cíle, kterým může být:

1. určení stupně vývoje
2. zjištění příčin odchylkového vývoje od věkové normy
3. zjištění individuálních zvláštností osobnosti
4. zjištění podstaty, podmínek a příčin individuálních rozdílů,
5. prognóza nebo predikce

Diagnóza

je klasifikací, zařazením jevu do určité třídy

Existují dva základní diagnostické postupy: klinický a testový

Klinickými nazýváme takové postupy, které nejsou vázány přísnými pravidly, jež nemají statistický základ, jsou pružné, umožňují lépe poznat konkrétní případ obměňováním svých postupů. Název „klinická metoda“ pochází z řeckého „kliné“ – „lehátko“

Testové metody používají
standardizovaný způsob vyšetření,
příčemž u všech zkoumaných osob
exponujeme stejný podnětový materiál za
stejných podmínek. Odpovědi registrujeme
předepsaným způsobem a jednotně je
vyhodnocujeme.

Základní vlastnosti testů

1. Objektivita
2. Standardizace
3. Reliabilita
4. Validita

1. Objektivita

Test je objektivní, když jeho **výsledky jsou nezávislé na osobě, která test předkládá a která jej vyhodnocuje.**

Instrukce a podmínky pro práci s testem musí být **pro všechny vyšetřované osoby stejné.**

Postupuje se podle **manuálů**, které jsou v tomto směru velmi podrobné a předepisují přesnou slovní formulaci instrukce, od které se examinátor nesmí odchýlit.

Také **vyhodnocování výsledků** musí být **jednotné.**

Maximální objektivitu při vyhodnocování výsledku testů je možno dosáhnout v případě, že vyhodnocování se děje bez lidského zásahu, např. pomocí technického zařízení.

Objektivitou testu rozumíme také **možnost** či **nemožnost záměrného zkreslení výsledku testu vyšetřovanou osobou** – např se explorand může snažit jevit se v lepším světle, nebo může účelně zhoršovat svoje výsledky (např. při posuzování zodpovědnosti za trestný čin).

- Mnohé testy, zejména dotazníky, obsahují pomocné škály, tzv. lži skóry, které mají podobné tendence odkrývat.
- Mnohé testy, jejichž objektivita při vyhodnocování je vysoká, např. dotazníkové metody, mají nízkou míru objektivity vzhledem k možnosti záměrného zkreslení ze strany vyšetřovaných osob. Na druhé straně u testů, kde ovlivňování výsledků pokusnými osobami nepřichází de facto v úvahu, je obtížnější dosáhnout jednoznačného vyhodnocování a tím i dostatečné objektivity (např. Rorschachův test). Pak hraje významnou roli zkušenost examinátora s daným testem.

2. Standardizace

je souhrnné označení pro zjištění reliability, pro validizaci, stanovení norem, prověření účinnosti jednotlivých částí testu, stanovení jednotné instrukce a způsobu administrace.

Nejčastěji se tohoto termínu používá v užším smyslu pro stanovení norem testu – normalizaci.

Normalizací rozumíme možnost srovnání individuálních výsledků s normami získanými vyšetřením velkého reprezentativního vzorku osob.

Normu chápeme ve statistickém smyslu, jako průměrný výkon, hodnotu nebo typickou reakci příslušného vzorku populace.

Reliabilita

Označuje spolehlivost, se kterou test měří to, co měří. Jde o přesnost měření bez ohledu na to, co test měří.

Termínu **reliabilita** se užívá pro několik pojmů, jako je **stabilita v čase, ekvivalence a vnitřní konzistence.**

Stabilita v čase udává míru shody mezi výsledky dosaženými v témže testu po časovém odstupu jehož délka může být různá. Tuto tzv. „test – retest“ reliabilitu vyjadřujeme koeficientem korelace – hodnota u kvalitního testu nemá klesnout pod 0,8.

- Vysokou spolehlivost lze interpretovat tak, že výsledek testu je určován respondentem, jeho výkonem či vlastnostmi a nepodléhá vlivu náhodných faktorů.

Ekvivalenci zjišťujeme metodou paralelních testů. Výsledky různých verzí téhož testu, sejmutých bezprostředně po sobě nebo v krátkém časovém odstupu, navzájem korelujeme a získáme tak koeficient ekvivalence.

Vnitřní konzistence testu je dána mírou homogenity položek, resp. jednotlivých částí testu a je zjišťována korelací jednotlivých položek, rozdělených na dvě poloviny.

Validita

Jde o nejzávažnější psychometrický ukazatel, platnost testu, která **vypovídá o jeho praktické užitečnosti**.

Udává, **zda test skutečně měří to, co měřit má**.

Validita je korelací mezi testem a vnějším kritériem.

Získaný **korelační koeficient** (koeficient validity) není jediným způsobem, jak je možné validitu testu vyjádřit. Stejně dobře mohou posloužit **grafy** nebo **tabulky**, udávající pravděpodobnost např. úspěšného dokončení studia nebo výskytu nějaké vlastnosti.

Klasifikace psychodiagnostických metod

Existuje několik způsobů dělení psychodiagnostických metod podle různých kritérií.

- a) Metody individuální a skupinové
- b) Verbální a nonverbální
- c) Metody tužka a papír a metody používající performační pomůcky

- d) Podle formální stránky lze rozlišovat např. dotazníky, posuzovací stupnice, projektivní metody aj.
- e) Jiným kritériem může být psychická funkce, kterou má metoda postihnout (např. testy paměti, inteligence, emotivity apod.)

I. KLINICKÉ METODY

1. Pozorování
2. Rozhovor
3. Anamnéza
4. Analýza spontánních produktů

II. TESTOVÉ METODY

A. VÝKONOVÉ TESTY

1. Testy inteligence

- a) Jednodimenzionální testy inteligence
- b) Komplexní testy inteligence

2. Testy speciálních schopností a jednotlivých psychických funkcí

- a) Testy paměti
- b) Zkoušky kreativity
- c) Zkoušky parciálních a kombinovaných schopností
- d) Testy technických schopností
- e) Zkoušky verbálních a matematických schopností
- f) Testy uměleckých schopností
- e) Testy organicity

3. Testy vědomostí

B. TESTY OSOBNOSTI

1. Projektivní testy

- a) Verbální
- b) Grafické
- c) Manipulační

2. Objektivní testy osobnosti

3. Dotazníky

- a) Jednorozměrné dotazníky
- b) Vícerozměrné dotazníky

4. Posuzovací stupnice

- a) Sebeuposuzovací stupnice
- b) „Objektivní“ posuzovací stupnice

III. PŘÍSTROJOVÉ METODY

Klinické metody

- = nestandardní postupy, které nejsou psychometricky podloženy
- získané údaje mají kvalitativní charakter
- jsou orientovány na poznání konkrétního individua v jeho celistvosti, komplexnosti a jedinečnosti
- zachycují jedince v jeho nejširším kontextu a v dynamice vývoje
- Umožňují, bezprostřednější a přirozenější kontakt mezi psychologem a klientem mezi nimiž není žádný „prostředník“ – test.
- Kvalitní pozorování a rozhovor s klientem často přinese relevantnější data než nevhodně použitý test, i když je psychometricky naprosto exaktní (vědecky přesný, opřený o fakta)

Pozorování

- má prvořadou důležitost při psychologickém vyšetření
- všechny data, veškerá zkušenost, kterou získáváme musí projít smyslovými orgány
- metoda spočívá v **záměrném a plánovitém vnímání, které je cílevědomě zaměřeno k dosažení určitého cíle.**

Pozorovací metodiky jsou dvojího druhu:

1. Pozorování volní (orientační) – pozorovatelova pozornost je upoutána nějakým jevem, rysem, nápadností jednání, apod., pozorování je **bezděčné, náhodné, nepodléhá žádným pravidlům**, není vymezen předmět pozorování. Víme jen, že máme pozorovat danou situaci, ale nevíme ještě, co v ní máme pozorovat, hledat, čeho si zvlášt' všímat.

2. Pozorování záměrné (systematické, kontrolované) – je omezeno a řízeno předem stanoveným schématem, plánem, programem. Přitom je pozornost soustředěna na výskyt jednotlivých hledisek a neregistrujeme údaje, které nejsou podstatné pro náš pozorovací účel. Výhodou je zpřesnění a zjednodušení úkolů, z toho plynoucí úspora času a energie.

Z hlediska časového

- a) Pozorování krátkodobé (omezené např. návštěvou klienta v pracovně)
- b) Pozorování dlouhodobé (v pracovním procesu, při opakovaných kontaktech apod.)

Aby pozorování splňovalo podmínky exaktní diagnostické metody, je třeba dodržovat následující zásady:

- a) **Zásada plánovitosti** – dopředu se stanoví plán, obsah a postup pozorování
- b) **Zásada systematickosti** – pozorování probíhá soustavně, dlouhodobě, v přesně určených časových proporcích.
- c) **Zásada přesnosti a objektivity** – musí být vymezeno kritérium posuzování, způsob registrace, nezávislost na osobě pozorovatele.

Předpoklady správného pozorování:

1. Zdravé a účinné smyslové orgány
2. Schopnost koncentrace pozornosti
3. Schopnost konat přiměřeně přesné odhady bez užití zvláštních nástrojů
4. Oproštěnost od různých patických stavů – alkohol a jiné drogy snižují přesnost a narušují rovnováhu, také citová a sociální neuspokojenost vzniklá z osobních nevyřešených problémů působí negativně
5. Schopnost pozorovatele vnímat přesně – můžeme být vystaveni omylům – různé zvuky v rozhlase – triky - apod.
6. Oproštěnost od předsudků, zaujatosti a od návyku interpretace- díváme se na věci a jevy z hledisek determinovaných např. naší výchovou, předchozími zkušenostmi apod. - tzv. autostereotyp = tendence k nadhodnocování příslušníků naší skupiny, heterostereotyp = tendence k podhodnocování či k přisuzování horších úsudků příslušníkům jiných skupin.
7. Konání bezprostředních a přesných záznamů – vlivem času se výrazný a jasný vjem stává mlhavějším a nezřetelnějším.

Rozhovor

Tato metoda patří k nejobtížnějším diagnostickým postupům.

Psychologický rozhovor se značně liší od běžného rozhovoru (konverzace).

Z hlediska **cíle** lze hovořit o

- a) Rozhovoru diagnostickém
- b) Rozhovoru terapeutickém
- c) Amnestickém
- d) Výzkumném
- e) Poradenském
- f) Výběrovém

Přímý rozhovor – zajímáme se o obsah výpovědi

Nepřímý rozhovor - je kladen důraz spíše na jiné , většinou neobsahové formální aspekty výpovědi.

Interview:

- a) **Larvovaný rozhovor** – vedení rozhovoru tak, že vyšetřovaná osoba si neuvědomuje, že od ní získáváme závěrně informace
- b) **Stressový rozhovor** – bývá veden ve forenzní psychologii, vyšetřovaná osoba hovoří současně se skupinou examinátorů, kteří na ni působí často protikladně nebo záměrně ruší její koncentraci.

Diagnostický rozhovor dělíme z hlediska pružnosti na

- a) **Neřízený** – respondent má volnost ve výběru tématu, rozhovor není předem naprogramován
- b) **Řízený** – examinátor zaměřeným a organizovaným způsobem získává informace o zkoumané osobě, resp. o dílčích aspektech osobnosti

Řízený rozhovor má varianty lišící se od sebe mírou standardnosti:

- a) **Standardizovaný rozhovor** – postupuje podle předem vypracovaného schématu, musí se dostknout jistého počtu otázek, které předkládáme ve stejném sledu i formě. Je blízký dotazníkovým metodám
- b) **Částečně standardizovaný rozhovor** – záměr a cíl je pevně stanoven, ale uvolňuje se taktika jeho vedení, není nutné dodržovat pořadí a formulaci otázek, je ale nezbytné dotknout se všech předem stanovených oblastí
- c) **Volný rozhovor** – směřuje ke konkrétnímu cíli, cesty a prostředky k jeho dosažení nejsou předem stanoveny.

Anamnéza

- = zjišťování údajů z minulosti jedince, které mají významný vztah k poznání osobnosti.
- a) **Rodinná anamnéza** – zaměřuje se na údaje o předcích vyšetřované osoby, k zachycení hereditálních faktorů
  - b) **Osobní anamnéza** – vztahuje se bezprostředně na vyšetřovaného jedince.
    - **autonanamnéza** – subjektivní a. – zdrojem informací je subjekt sám
    - **heteroanamnéza** – objektivní a. – informace podávají jiní lidé, většinou příbuzní, spolupracovníci, známí, případně různé záznamy a zprávy.

Analýza spontánních produktů

Cenným zdrojem diagnostických informací jsou **výsledky činnosti zkoumané osoby**. Jedná se např. o **spontánní kresby, malby, básně jiné literární činnosti, amatérské výrobky z nejrůznějších oblastí**.

Velký význam mají **deníky, dopisy, jiné osobní dokumenty, písmo, rukopis**.

Nezbytná je značná klinická zkušenost a praxe.

Testové metody

odpovídají spíše na **otázky týkající se dílčích stránek osobnosti**, celkový obraz si utváříme na základě klinických metod.

Představují standardizovaný způsob vyšetření, při kterém je třeba dodržovat konkrétní pravidla, jednotné pomůcky, jednotný způsob vyhodnocování získaných informací.

Test je standardní postup, při kterém u probanda navozujeme diagnosticky cenné jevy, které registrujeme tak, že je možné výsledky různých probandů navzájem srovnávat. (Říčan)

Výkonové testy

= **testy schopností**

Patří k nejstarším diagnostickým metodám v psychologii
Jsou zaměřeny na **výkon vyšetřované osoby**, na **úspěch
nebo neúspěch**.

Poskytují dobrou možnost **měření a řazení i srovnávání
výsledků**.

O povědi klientů se dají hodnotit v dimenzích „dobře –
špatně“, „ano – ne“, „lepší – horší“

**Výsledky jsou většinou nezávislé na subjektivních
úmyslech pokusné osoby záměrně klamat či ovlivňovat
výsledky.**

Testy organicity

Zjišťování organicity – neuropsychologie se zabývá zkoumáním vztahů mezi změnami organického substrátu mozku a změnami psychických funkcí.

Organická postižení mozku mohou mít etiologii

- Traumatickou
- Infekční
- Cévní
- Nádorovou

Organické mozkové léze (převážně ireverzibilní změny) jsou v psychické sféře charakterizovány:

1. Narušením orientace
2. Poruchou paměti a pozornosti
3. Postižením intelektových funkcí
4. Poruchou úsudku
5. Labilitou a oploštěností afektivity
6. Poruchami percepce

Při zkoumání organicity se zaměřujeme na schopnost vstíplivosti, retence paměti, nového učení, percepci a konceptualizaci, schopnosti dotvářet nedokončené tvary, rozlišení figury a pozadí a vnímání konstantních znaků u různých předmětů. Registrujeme také změny emocí a motivů v celkové struktuře osobnosti.

